

NEMIS VA O'ZBEK TILLARIDA BILVOSITA NUTQNING SINTAKTIK VA SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Almardanova Zebo Xamzayevna

QMII akademik litsey o'qituvchisi

Nazarova Shoxida Ismatovna

Suyunov Bekzod Hasan o'g'li

Annotatsiya. Mazkur maqola tilning grammatik vositalaridan biri bo'lmish ot so'z turkumining tavsifiga bag'ishlangan. Ot so'z turkumining ifoda doirasini kengaytirish vositasi sifatidagi ahamiyati tufayli turli tillarda ko'plab tadqiqotlar mavzusi hisoblanadi. Nemis tilining materialida ot guruhi ko'plab germanistlarning asarlarida keng qamrovdan o'tirilgan. Muallif tomonidan ot so'z birikmalarini tadqiq qilish doirasida olingan natijalar mazkur masalaga sintaksis va semantikaning o'zaro ta'siri bo'yicha ko'plab savollarni qo'yish va aniqlashtirish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: ot so'z birikmasi, ot guruhi, substantivlashtirish, ot valentligi, sintaktik polisemiya va omonimiya, sintaktik konstruktsiya, nominal genitiv guruhlar.

KIRISH

Tilda ba'zi so'zlarning u yoki bu morfologik va grammatik tuzilishi nima uchun mavjudligini tushuntirish inson uchun ba'zan qiyin. Bu til rivojlanishining uzoq davom etgan jarayoni natijasidir. Har bir inson ikkilanmasdan so'zlardan foydalanadi va ularni jummalarga birlashtiradi. Tabiiyki, bu ko'pchilik uchun o'z ona tilida muloqot qilishda sodir bo'ladi. Xuddi shunday, kishi o'z nutqida turli iboralarni qo'llaydi. Ular barqaror va erkin, fe'lli va otli bo'lishi mumkin. Har holda, ular har qanday tilning ajralmas qismidir. Shuning uchun biz tilning grammatik tuzilishining jihatlaridan biri - nemis tilida turg'un bo'lgan ot so'z birikmalarini o'rganishga qaror qildik.

ADABIYOTLAR SHARHI

Zamonaviy tilshunoslikda so'z birikmasini alohida sintaktik birlik sifatida tadqiq qilishga katta e'tibor qaratilmoqda. So'z birikmasi haqida yirik tilshunos olimlar, taniqli germanistlar o'zlarining ilmiy izlanishlarida yoritishgan. Nemis tilida so'z birikmasini tadqiq qilish bo'yicha ko'plab doktorlik dissertatsiyalari yozilgan. Ot va fe'lli so'z birikmalarining alohida struktur turlarini tadqiq qilishga bag'ishlangan L.V.Shishkovaning "Именные синтаксические группы с сочинительной связью в современном немецком языке" [3] va N.I.Filichevaning "Синтаксис глагольных словосочетаний современного немецкого языка" [2] mavzularidagi doktorlik dissertatsiyalari, shuningdek, turli funksional uslubdagi matnlardagi ot so'z birikmalarining tuzilishi va ko'lami tavsifiga bag'ishlangan ko'plab nomzodlik dissertatsiyalari shular jumlasidandir.

Yuqorida keltirilgan muammolarni ot soʻz birikmali materiallar boʻyicha shakllantirish maqsadga muvofiqdir, chunki ular sintagmatikaning ushbu sohasida soʻnggi oʻn yilliklardagi nemis adabiy tilidagi belgilovchi tendensiyalardan biri - substantivlashtirish tendensiyasi bilan birlashadi [4; 161-b.]. Bu tendensiya nemis tili jumlarida substantiv guruhlar ulushining ortishidan dalolat beradi.

Ot guruhi jumla doirasini kengaytirish vositasi sifatidagi ahamiyati tufayli turli tillarda koʻplab tadqiqotlar mavzusi hisoblanadi. Nemis tilining materialida ot guruhi V.G.Admoni [1] va uning shogirdlari asarlarida keng qamrovda yoritilgan. Ot guruhining tuzilishini nemis germanistlari [4] ham oʻrgangan.

Nemis olimlari E.Zommerfeldt va V.Bondsiolarning ot soʻz birikmalarini oʻrganishga bagʻishlangan ilmiy tadqiqotlari, shuningdek, bir qator maqolalarini soʻz birikmalarini oʻrganishdagi asosiy yoʻnalishlar sifatida qarash muhimdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Olib borilgan izlanishlar ot soʻz birikmasini bir-biri bilan uzviy bogʻlangan va boshida ot soʻz turkumi keladigan elementlarni oʻz ichiga olgan soʻzlar guruhi sifatida tushunish kerakligini koʻrsatadi.

Dürscheid [3; 68-b.] ot guruhini ot va olmoshlarni biriktiradigan umumiyatama degan fikrni ilgari suradi.

Soʻz birikmasi yoki ot soʻz birikmasi nima degan savolga kelsak, Zommerfeldt va Shtarke quyidagilarni taʼkidlaydi: “Unter einer Wortgruppe verstehen wir also die semantische Vereinigung von mindestens zwei Autosemantika, zwischen denen die syntaktische Beziehung der Subordination besteht” [2; 185-b.]. Bundan koʻrinadiki, soʻz birikmasi - bu oʻrtasida tobeʼlikning sintaktik munosabati mavjud boʻlgan kamida ikki mustaqil soʻzning semantik birikishidir.

Ularning fikricha *der Kranke* - bu bitta soʻz, *ein interessantes Spiel* esa - soʻz birikmasi [4; 39-b.]. Shuni qayd etish kerakki, bu qarashning lingvistik maqsadlar uchun qanchalik samarali ekanligi umuman aniq emas. Ot soʻz birikmasiga nisbatan esa faqat aniqlovchili ot soʻz birikmasi - soʻz birikmasi boʻlishi mumkin. Shu paytgacha keltirilgan adabiyotlarda ot soʻz birikmasi aniqlovchili yoki aniqlovchisiz soʻz birikmasi, yoki bitta otdan tarkib topishi mumkinligi toʻgʻrisida fikrlar mavjud: *der alte Mann, der Mann, Oliver* - bu konstruksiyalarning barchasi ot soʻz birikmasi deyiladi.

Ot soʻz birikmasida kamida ot soʻz turkumi mavjud boʻladi. Engel bu borada shunday deydi: “Har bir ot soʻz birikmasi oʻz oʻzagi sifatida otni va uning yoʻldoshi sifatida aniqlovchini oʻz ichiga oladi” [5; 603- b.].

Nemis tilidagi ot soʻz birikmasining strukturaviy xususiyatlarini tavsiflash 20 asrning 80 yillaridan boshlab generativ grammatika gʻoyalari taʼsirida amalga oshirildi va yangi yondashuvlar bilan tavsiflanadi.

Nemis tilida ot soʻz birikmalarining tuzilishini tavsiflashda assimetriya kabi tarkibiy xususiyatni hisobga olgan holda ularga katta eʼtibor beriladi.

Tilshunos olimlarning diqqatini tortadigan va ot soʻz birikmasi bilan bogʻliq boʻlgan muammolar qatorida biz yuqorida tilga olgan sintaksis va semantikaning oʻzaro taʼsiri, otning valentligi, sintaktik polisemiya va omonimiya kabilar qatori, sintaktik konstruksiyalarning sinxroniyada va diaxroniyada ishlash xususiyatlari kabi masalalar ham borligini taʼkidlash lozim.

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosa qilib aytganda, ot soʻz birikmasi - bu tobeʼlikning sintaktik munosabati mavjud boʻlgan, kamida ikki mustaqil soʻzning semantik birikishidan tarkib topgan til hodisasidir. Ot soʻz birikmasi aniqlovchili yoki aniqlovchisiz soʻz birikmasi, yoki bitta otdan tarkib topishi mumkin. Ot soʻz birikmasi tarkibida albatta ot soʻz turkumi mavjud boʻladi. Har bir ot soʻz birikmasi oʻz oʻzagi sifatida otni va uning yoʻldoshi sifatida aniqlovchini oʻz ichiga oladi.

ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Dudenband 4. Die Grammatik: Unentbehrlich für richtiges Deutsch. Hg. von der Dudenredaktion. Mannheim: Dudenverlag, 2019.
2. Lohde M. Wortbildung des modernen Deutschen. Ein her - und Übungsbuch. Bad Schönborn: Narr, 2016.
3. Wellmann H. Die Wortbildung. In: Duden (Bd.4). Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Duden, 2015, p. 399.
4. Herberg D., Kinne M., Steffens D. Neuer Wortschatz. Neologismen der 90er Jahre im Deutschen
5. // Schriften des Instituts für Deutsche Sprache. V. 11, 2014.